

KISEBBSÉGI ÉS TÖBBSÉGI PEDAGÓGUSOK JÖVŐTERVEI – FELSŐOKTATÁS ÉS PEDAGÓGUS(TOVÁBB)KÉPZÉS UKRAJNÁBAN A RENDSZERVÁLTÁS UTÁN

Kovács Klára & Márkus Zsuzsanna

ABSZTRAKT

A kisebbségi közösségek életében, fennmaradásában három kulcsfontosságú, egymással szorosan összefüggő tényező játszik döntő szerepet: a nyelv, az oktatás és a politika. Jelen dolgozatunkban a kisebbségi oktatás kérdéseivel foglalkozunk. A kisebbségi iskola színvonalát, hatékonyságát több tényező befolyásolja, de alapvetően a kisebbségi pedagógus személye, szakmai, nevelői felkészültsége, alkalmassága az, ami eredményessé teszi. Emiatt a pedagógusképzés és továbbképzés kiemelt terepet jelent a kisebbségi oktatás számára. Dolgozatunk alapkérdése ahhoz a kutatási irányhoz kötődik, melynek eredményei szerint a pedagógus hatása mérhető hatást gyakorol a tanulók iskolai pályafutására, különösen a kihívást jelentő iskolai közegekben, vagyis a kisebbségi iskolákban. Emiatt tartjuk fontosnak az ukrainai kisebbségi pedagógusképzés és továbbképzés elemző leírását.

BEVEZETÉS

Tanulmányunkban arra vállalkozunk, hogy felvázoljuk a kisebbségi magyar pedagógusképzést és a továbbképzés felépítését, működését, helyzetét Ukrajnában. Dolgozatunk alapkérdése ahhoz a kutatási irányhoz kötődik, melynek eredményei szerint a pedagógus hatása mérhető hatást gyakorol a tanulók iskolai pályafutására, különösen a kihívást jelentő iskolai közegekben (Bacsikai, 2014; Sági & Ercsei, 2012). Munkánkban amellet érvelünk, hogy a kisebbségi közösségek tanulói speciális helyzetű diákok, s itt a pedagógusoknak még hangsúlyosabb funkciójuk van. Korábbi kutatások egyértelműen igazolták, hogy a kisebbségi közösségek számos nehézséggel küzdenek, s emiatt a nemzeti kultúrába ágyazott, lokális kötődésre épülő pályák, a pedagógushivatás vonzereje megrendült (Takács, 2015). Ilyen körülmények között égetően aktuális kérdés, hogy kikből lesznek kisebbségi pedagógusok, és hogy pályájuk során a pedagógusokat milyen tényezők segítik. Kutatásunkkal kapcsolódni kívánunk a pedagóguspálya kutatásának azon irányához, mely a pedagógusok rekrutációjával, a pedagógusok pályaszocializációjával és pálya iránti elkötelezettségükkel foglalkoznak. Abban a meggyőződésben tesszük ezt, hogy mindennek fokozott érvényessége van a kisebbségi közösségekben.

A szakirodalom világosan rámutat, hogy egy kisebbségi közösség anyanyelvi oktatásának kulcskérdése a pedagógusképzés. A pedagógusképzés az egész oktatási rendszer önmagát reprodukáló része. Kedvező esetben magas színvonalával visszahat a közoktatásra, miközben a színvonalas közoktatás a magas minőségű pedagógusképzést reprodukálja, rosszabb esetben az egyes szintek kölcsönösen rontják egymást. A közoktatás sikertelensége tehát kihat a felsőoktatásra és fordítva (Csete et al., 2010; Sági & Ercsei, 2012). Barabási ezen túllépve azt is megállapítja, hogy egy oktatási rendszerről

a pedagógusképzése árulja el a legtöbb információt. A pedagógusképzés minősége valójában az egész oktatási rendszer minőségét mutatja (Barabási, 2002). Ezen túlmenően azt is tudjuk, hogy a kisebbségi iskolák oktatási hatékonyságát több tényező együttesen határozza meg, azonban a pedagógus felkészültsége, szakmaisága és alkalmassága döntő jelentőségű a folyamatban. Emiatt tartjuk fontosnak megvizsgálni a kisebbségi magyar pedagógusképzést és továbbképzést az ukrán oktatási rendszerben.

Mint minden posztoszocialista ország esetében, Ukrajnát is megviselte a rendszerváltás okozta válság, az átállás az új gazdasági berendezkedésre, a kapitalizmus kihívásainak való megfelelés, s a világgazdaság vérkeringésébe való bekapcsolódása úgy, hogy vonzóvá váljon az ország a külföldi befektetők számára. Ehhez azonban megfelelő légkör, stabil társadalmi rendszer és biztonság szükséges. Ennek megfelelően az oktatásnak, mint a társadalom egyik alrendszerének s a gazdaság egyik legfontosabb mozgatórugójának irányítóira is nagy felelősség hárult. Olyan oktatási rendszert kellett kialakítani, amely gyökeresen szakít a szovjet hagyományokkal, gyakorlati és elméleti tudást közvetít, amely már nemcsak az országban vagy a szovjet köztársaságokban elismert és használható, hanem Nyugat-Európában is, illetve globálisan.

Dolgozatunkban szeretnénk feltárni azokat a sajátosságokat, jellemzőket és problémákat, amelyek Ukrajna felsőoktatási rendszerét jellemzik: e keretbe helyezve értelmezzük a pedagógusképzés és továbbképzés működését. Mindezt a Bologna-folyamattal összefüggésben kívánjuk megtenni. Ezáltal próbáljuk megmutatni azokat a hangsúlyosabb különbségeket, melyek Ukrajna (s tágabban véve a posztoszocialista országok) felsőoktatási rendszerét megkülönböztetik más európai államok felsőoktatási rendszerétől és pedagógusképzésétől. A szükséges intézkedések, törvények, rendeletek bemutatásával és elemzésével reményeink szerint megmutatkoznak azok a nehézségek és problémák, melyeket Ukrajnának, mint egy alig húszéves fiatal államnak le kellett és még talán le kell küzdenie ahhoz, hogy oktatási rendszerét tekintve felzárkózhasson a több évszázada kialakult demokráciával rendelkező, fejlett nyugati országok oktatási rendszeréhez, hozzájárulva az Európai Felsőoktatási Térség (EHEA) létrejöttéhez.

A RENDSZERVÁLTÁS HUSZONÖT ÉVE UKRAJNÁBAN — EGY ÁLLAM OROSZORSZÁG ÉS AZ EURÓPAI UNIÓ HATÁRÁN

Az ukrán felsőoktatási rendszer megfelelő értelmezéséhez szükséges megismerni azokat a társadalmi – gazdasági - politikai folyamatokat, amelyek hatással voltak az oktatás helyzetére. Ukrajna a Szovjetunió felbomlása után, 1990-ben nyerte el függetlenségét. A független Ukrán Köztársaság kikiáltása 1991. augusztus 24-re datálódik. Mint azt már a bevezetőben említettük, a különválás igencsak nehézségekkel teli volt, melynek a mai napig érezhetőek a hatásai: elsősorban meg kellett valósítani a demokratikus alapelveken működő, többpártrendszerű politikai irányítást, illetve a piacgazdaságra való áttérést. Az új politikai és gazdasági berendezkedés kialakítása, a privatizáció, és a régi rendszer maradványainak eltüntetése mind a mai napig tart. A válság leküzdéséhez az ország működését azonban nem lehetett teljesen függetleníteni a „Nagytestvér” Oroszországtól. Ez egyfajta gazdasági-politikai függőséget is jelentett, noha hivatalosan már „csak” szomszéd államok maradtak. Ezen, elsősorban gazdasági és politikai függőséget és az európai értékekhez való csatlakozás igénye fogalmazódott meg 2013 őszén a kijevi

„Majdan”-on tüntető fiatalok körében, akik ilyen módon nyilvánították ki nemtetszésüket amiatt, hogy az akkori elnök, Viktor Janukovics, nem írta alá az Európai Unióval történő társulási szerződést. Az ország több városában zajló tüntetéseknek, s az azóta kirobbant kelet-ukrajnai háborúnak köszönhetően az országot jelenleg is mély gazdasági válság sújtja, noha folyamatosan vezetik be az ilyen-olyan hatékonysággal jellemezhető reformokat, miután az IMF többmilliárdos hitelt adott Ukrajnának. E reformok a felsőoktatási rendszert is érintik.

A vasfüggöny leomlása után bizonyos fokig megnyíltak a határok, noha számos nyugat – európai államba való beutazáshoz vízum szükséges, de ezzel együtt is sokkal jobbak a lehetőségek, mint a rendszerváltás előtt. A többi volt szocialista országhoz hasonlóan Ukrajna is lehetőséget kapott, hogy kapcsolatot létesítsen a nagy európai szervezetekkel (pl. NATO), gazdasági tömörülésekkel (EEA), s idővel ezek tagja legyen, ha a kritériumokat teljesítik. Ukrajna külpolitikáját napjainkban kétirányúság jellemezte a Krím elfoglalása és a kelet-ukrajnai háború kitörése előtt: egyaránt igyekezett jó kapcsolatot ápolni mind az EU-val, mind Oroszországgal, miközben függetlenségének megőrzése érdekében megpróbál tisztes távolságot is tartani tőlük.

Témánk szempontjából azonban az oktatási rendszer, s ezen belül is Ukrajna felsőoktatása a legfontosabb. E területen láthatjuk, hogy Ukrajna a nyugat-európai trendekhez igazodott, s ennek egyik fontos lépéseként úgy döntött, hogy a felsőoktatási rendszerében a Bologna városáról elnevezett képzési modellt vezeti be (a megállapodást 2005-ben írták alá), s elfogadja a Bolognai Nyilatkozatot, illetve az utókonferenciákon kiadott Közlemények (Prágai, Berlini, Bergeni, Londoni, Leuveni) alapelveit.

A felsőoktatás irányítói belátták, hogy az oktatás az egyik legmeghatározóbb faktora az emberek intellektuális, kulturális fejlődésének és talán a legfontosabb eszköz Ukrajna függetlenségének, szuverenitásának, illetve a demokrácia sikeres megvalósulásához. Az oktatás minősége talán soha nem rendelkezett olyan szociális, gazdasági és technikai fontossággal, mint az elmúlt években. Éppen ezért Ukrajna az egyik legfontosabb alapelveként tűzte ki (1) az innovációhoz szükséges környezet megteremtését, amely az oktatás és tudomány területén dolgozó szakemberek segítségével valósulna meg; (2) az Európai Felsőoktatási Térség (European Higher Education Area, EHEA) normáinak, sztenderdjeinek és alapelveinek adaptálását az ukrajnai felsőoktatási rendszerbe; (3) a felsőoktatás célkitűzéseinek meghatározásánál figyelembe kell venni a társadalmi kontextust (társadalmi igazságosság, felelősség, emberi értékek stb.) (Higher Education Reform In Ukraine and Bologna Process).

Összességében elmondhatjuk, hogy Ukrajnára is jellemző Hrubos és munkatársai (2003, p. 97-98.) posztoszocialista országokról kialakult véleménye. Ennek lényege, hogy ezekben az országokban tartalmilag is gyökeresen megváltozott a felsőoktatás, így itt tűnt legkevésbé merevnek a reform előtti rendszer. A társadalmi-gazdasági átalakulásokhoz kapcsolódva s ezekkel párhuzamosan folyt a felsőoktatás strukturális, azaz bolognai mintára történő átalakítása. Az ukrán felsőoktatás modernizációjában is az egyik legfontosabb célkitűzések közé tartozott a szovjet — főleg szocialista ideológiával erősen átszőtt — hagyományok eltüntetése az oktatásból, illetve a nemzeti nevelés elve az ukrán identitás erősítése érdekében.

A rendszerváltás után a szocialista rendszer maradványait kellett elsősorban felszámolni, s ennek első lépéseként lefektették az új, demokratikus alapelveken működő oktatás irányelveit az Ukrajnai Pedagógusok I. Kongresszusán, melyet 1992. december

23–24-én tartottak. Ennek legfontosabb eredménye az oktatás állami-nemzeti programja, azaz „Ukrajna a XXI. században” című program elfogadása volt (Orosz, 2005, p. 37.).

Az első fejezet az oktatási reformok prioritásait, legfontosabb stratégiai feladatait és elveit tartalmazza. A további részekben a nemzeti nevelésről, mint az ukrán államiság kialakulásának következtében megvalósítandó legfontosabb teendőkről, az oktatás tartalmáról, a közoktatás, a szakképzés, a felsőfokú képzés, a katonai képzés, a posztgraduális képzés alapelveiről, illetve az iskolán kívüli iskolai rendszer felépítéséről olvashatunk.

A reform elindítói nagyon fontos szerepet tulajdonítanak a felsőoktatási intézményeknek az új képzési modellek implementációja során. A legfontosabb célkitűzések közé tartoznak: (1) demokratizálni az intézményeket, (2) a folyamatos képzés által kihasználni a felsőoktatásban rejlő lehetőségeket. Célszerűnek tartják a felsőoktatási intézmények integrációját, amely az egyetemek, főiskolák, szakképzési intézetek és líceumok egyesítésével valósulhat meg. Fontosnak tartják, hogy Ukrajna más országok felsőoktatási intézményeivel közös intézményeket hozzon létre, ahol minél több kül-földi tanárt alkalmaznának. Támogatni kívánják a diákcsereket és az ukrainai diákok külföldi tanulmányútjait. Továbbá a programban olvasható, hogy fontosnak tartják még a felsőoktatási kutatások szervezését, illetve a diplomák nemzetközi elfogadásának biztosítását. A posztgraduális képzés alatt a felsőfokú képzést követő továbbképzést, átképzést, aspiráns (doktorandusz-) és doktori képzést értik. Fő feladatként jelölték meg ezek szakmai és tudományos szintjének fejlesztését, az ehhez szükséges megfelelő körülmények megteremtését. További célul tűzték ki a tudományos címek odaítéléséről döntő doktori tanácsok munkájának, hatáskörének pontos meghatározását.

A nemzetközi kapcsolatok területét tekintve létfontosságúnak tartják Ukrajna integrációját a nemzetközi oktatási, tudományos és kulturális életbe, valamint a nemzetközi párbeszéd etikai normáinak megerősítését. Fontos továbbá azon hatékony mechanizmusok kidolgozása, amelyek elősegítik az ország bekapcsolódását a nemzetközi programokba, kölcsönös megállapodások a tudományos munkatársak és pedagógusok rendszeres cseréjéről, illetve a kiutazók gazdasági és jogi védelmének biztosításáról (Orosz, 2005, p. 37-44.).

AZ UKRÁN OKTATÁSI RENDSZER SAJÁTOSSÁGAI

Ahhoz, hogy megértsük a pedagógusképzés és továbbképzés felépítését Ukrajnában, meg kell ismernünk a felsőoktatás bonyolultnak tűnő rendszerét, mely eltér az európai trendektől. Ebben a fejezetben ennek bemutatására kerül sor. Ukrajna 2984-III sz. Felsőoktatási törvénye (2010), amely USzSzk oktatási törvényén alapszik (1991) a következő felsőfokú tanintézeteket különbözteti meg: szakiskola (vocational school), technikum (technical high school), professional college, főiskola (Institute), egyetem (University), konzervatórium (Conservatory), akadémia (Academy). Ezek az akkreditálás során négy fokozatba sorolhatók. Minél magasabb fokozattal rendelkezik egy intézmény, annál magasabb szintű képzés folyik benne, tehát egyfajta hierarchia rajzolódik ki. A különböző fokozatú intézmények leginkább az általuk kiadható képesítésekben különböznek egymástól, illetve fontos szerepet játszik az, hogy az adott intézmény hány és milyen tudományos fokozattal rendelkezik.

– Az I. fokozatúnak akkreditált intézményekhez tartoznak a technikumok, az általában

szakmát és érettségit is adó szakiskolák (vocational and technical high schools).

– A II. fokozattal rendelkező akkreditált intézmények a különböző college-ok (college, professional college), s más hasonló minősítésű intézmények.

– A III. és IV. fokozatú minősítéssel rendelkező intézmények közé tartoznak az akkreditálás eredményétől függően a főiskolák, egyetemek, konzervatóriumok, akadémiák (Orosz, 2005, p. 54-59.).

A törvény azonban nem rendelkezik a források oktatási intézmények közötti elosztásáról, így az akkreditáció során sokszor törvénytelen eszközöket vetnek be egy magasabb fokozat elnyerése érdekében: úgy mint korrupció, lobbizás stb. (Gabóda & Gabóda, 2008, p. 185).

A szakiskola és technikum (vocational and technical high school) az általános iskolára épülő, felvételi vizsgát igénylő, érettségit és diplomát, illetve valamilyen szakmát adó középfokú intézmények. Nem egészen tisztázott a státusza, mintegy köztes, postsecondary szintet foglal el a középiskola és a felsőoktatás között, ezért az egyetemet megelőző szintnek is szokták nevezni (pre-university). A képzési idő általában 1–3 év.

A Professional college-ba a technikum elvégzése után lehet felvételizni, s ennek elvégzése után Junior Specialist minősítést lehet szerezni. Ez a specialista megnevezés egy bizonyos szakma iránti alapvető, kezdő fokú szakértelmet jelöl (Shynkaruk, é. n., p. 13.).

A főiskolák olyan felsőfokú diplomát nyújtó intézmények, amelyek érettségizett tanulók szakirányú képzését biztosítják. A képzési idő 4–5 év. Az egyetemek az érettségivel rendelkező fiatalok szakirányú és tudományos képzését nyújtják, melyben a képzési idő 5–6 év (Orosz, 2005, p. 54.). A főiskola szakemberek képzésével foglalkozik, és elvégzése Junior Specialist vagy Bachelor minősítés megszerzését jelenti. Az egyetemek és akadémiák elvégzése után a hallgatók Bachelor, Specialist és Master képesítést szerezhetnek. Felkészíti a hallgatókat a posztgraduális képzésre, melynek során kutatói és kutató-pedagógusi tevékenységeket végezhetnek, illetve tudományos fokozatot szerezhetnek (Shynkaruk, é. n., p. 13.). A konzervatóriumok a zenei, művészeti képzési területeken adnak felsőfokú végzettséget. Az alapítványi és magán felsőoktatási intézmények működése igencsak zavaros, mivel jelentős részük nem rendelkezik az Oktatási és Tudományos Minisztérium által kiadott működési engedéllyel sem. Az itt nyújtott képzések leggyakrabban jogi, közgazdasági, pénzügyi és számviteli végzettséget adnak (Gabóda & Gabóda, 2008, p. 187.).

Mint már a fejezet elején említettük, a különböző fokozattal rendelkező intézmények között lévő legfontosabb különbség az, hogy bizonyos akkreditálási fokozattal csak bizonyos képesítést lehet adni. Ukrajna Oktatási törvénye (1996) kimondja, hogy a Junior Specialist képesítést az I. fokozattal rendelkező akkreditált intézmények (vocational and technical high schools) adhatják ki, amely az érettségi után legkevesebb kétéves képzéssel szerezhető meg. A Bachelor képesítést a legalább II. fokozatba akkreditált intézmények (colleges, professional colleges) adhatják ki azoknak a hallgatóknak, akik minimum négyéves oktatásban vettek részt. A Specialist és Master végzettségeket a III–IV. akkreditálási fokozattal rendelkező intézmények (institutes, universities, academies) hallgatói szerezhetnek meg az előbbi esetében 4–6 éves, az utóbbi esetében 5–6 éves képzés után (Orosz, 2005, p. 60.).

Látható, hogy van egy harmadik fokozat (Specialist) a kétszintű képzésben, amely nem tekinthető egyenrangúnak sem a Bachelor, sem a Master képesítéssel. A különböző dokumentumok sem fogalmazznak egyértelműen azzal kapcsolatban, hogy hová sorolandó ez a fokozat a kétszintű rendszerben. Egy dokumentumon belül is találunk ez

ügyben ellentmondásokat. Az „Ukraine’s National Report On the Implementation Of The Bologna Process” (2006, p. 2–3.) c. dokumentumban a képzési rendszer fejezetben egyértelműen kijelentik, hogy a III–IV. akkreditációval rendelkező intézmények minden diákja a kétciklusú rendszerben folytatja tanulmányait (a 2006–2007-es tanévtől kezdve), miközben néhány bekezdéssel később az olvasható, hogy a második szintet tekintve egyfajta megosztottság figyelhető meg a tudományos és szakmai kritériumoknak eleget tevő programokkal kapcsolatban. Ennek feloldásaképpen a Master of Science programon belül létezik egy post-bachelor (!) program, melyet Specialist programnak neveznek. Ennek fő célja a gyakorlati tudás és képzettség átadása. Ez valószínűleg ahhoz kapcsolódik, hogy a XXI. században megváltozik az egyetemek missziója: egyre nagyobb figyelmet kap az intézmények részéről az őket körülvevő társadalom, leginkább a munkaerőpiac igényei (Hrubos et. al., 2003, p. 98.). A Specialist végzettség adott tudományágon belül valamilyen speciális szaktudás birtoklását jelenti, s létrehozásának legfontosabb célja a munkaerőpiaci igények kielégítése. A Master és a Specialist fokozat megszerzése után egyaránt lehet aspirantúrára jelentkezni. A legfontosabb különbségakettők között, hogy Mastervégzettséggel felsőoktatási intézményekben is lehet tanítani (Gabóda & Gabóda, 2008, p. 200.).

A 2006–2007-es tanévben bevezették az ECTS¹-t minden III–IV. akkreditációs fokkal rendelkező felsőoktatási intézményben. Elkészítették a „Nemzeti Jelentést a Bologna-folyamat megvalósításáról Ukrajnában” az európai országok minisztereinek londoni konferenciájára (Strategija ta szucsasznji tendenciji rozvitku universzitetszkoji oszviti Ukrajini v kontekszti Jevropejszkoho prosztoru viscssoji oszviti, é. n., p. 7.). A „Nemzeti jelentés”-ben (2006) az is olvasható, hogy az ukrán felsőoktatás intézményi struktúráját 2006-ban 232 állami és 113 magán intézmény reprezentálja. A hallgatók 100%-a a kétszintű rendszerben folytatja tanulmányait, kivéve az orvosi és állatorvosi karokon. Viszont némi ellentmondást láthatunk ebben a dokumentumban a Specialist minősítéssel kapcsolatban. Miközben folyamatosan a kétszintű rendszerről beszél, megemlíti, hogy a Mester képzésen belül valósul meg ez a post-bachelor program, amely a tudományos és gyakorlati képzés között meghúzódó megosztottságot próbálja megoldani. Azonban nem határozza meg a Specialist fokozat pontos helyét a kétciklusú rendszerben. Mindezt tovább bonyolítja, hogy említést tesz a doktori programokat tartalmazó harmadik szintről, viszont nem világos, hogy hogyan léphetnek be, a Specialist fokozattal rendelkező hallgatók a doktori képzésbe. Nem tudni, hogy mi lesz a Specialist fokozat sorsa, mivel ez nem kompatibilis az európai sztenderdekkel. Gabódáék (2008, p. 201.) azt tartották valószínűnek, hogy a közeljövőben egy újabb váltásnak köszönhetően a négyesintű felsőoktatást kétszintűvé fogják átalakítani (doktori képzés nélkül). Erre azonban a mai napig nem került sor.

Az aspirantúra (doktorandusz-képzés) három éves képzési időt jelent az egyetem vagy az akadémia valamely doktori iskolájában, amely a disszertáció megvédése után kandidátusi cím elnyerésével zárul. A doktori képzés nem jelent tényleges tanulási folyamatot, hanem előkészület a tudományos doktori cím megszerzésére. Ennek feltétele a doktori disszertáció megírása és megvédése az akadémiai bizottság előtt. Ukrajna Felsőoktatási törvénye (2010) kimondja, hogy a tudományok kandidátusa (C.Sc.) és doktora (D.Sc.) címeket a felsőfokú intézmények szakosított tudóstanácsai ítélik oda a jelölteknek a meghatározott eljárás szerint. Ukrajna jelenlegi oktatási minisztere, Dmitro Tabacsnik a napokban jelentette be, hogy módosítási javaslatot fog benyújtani a tudományos címek egységesítésére.

1 European Credit Transfer and Accumulation System

A diploma utáni képzéshez tartozik még továbbá az alapképzettségre épülő új szakma elsajátítása, az alapképzésen szerzett ismeretek bővítése, a másoddiploma megszerzése, melyeket különböző felsőoktatási és továbbképző, átképző intézményekben, tudományos kutatóközpontokban lehet elvégezni (Orosz, 1995, p. 140-141.).

A 2005-ös évi 774. számú Rendelet, mely kiemelten foglalkozik a kreditrendszer kidolgozásával és bevezetésével a 2005–2006-os tanévben a III–IV akkreditációs fokkal rendelkező felsőfokú intézményekben. Ezt megelőzően különböző szemináriumokon kell megismertetni az érintettekkel (rektorok, oktatók stb.) ennek elemeit. Meg kell jegyeznünk, hogy Ukrajnában a korábbi időszakban is volt kreditrendszer, minden egyes tantárgy sikeres teljesítése 1 kredit megszerzését jelentette. Az eddigi nemzeti és az ECTS-ben használt kredit egymáshoz viszonyított aránya 1:1 (Higher Education Reform In Ukraine And Bologna Process, é. n., p. 24.).

A „zalikovij” kreditet a reform során vezették be, s a hallgató teljesítményének osztályozására szolgáló egység. Minden olyan tanegységben nyújtott teljesítményt „zalikovij” kredittel kell osztályozni, amely a hallgató valamilyen kompetenciáját fejleszti. A BA/BSc képzés elvégzéséhez 240 kredit megszerzése szükséges (774. számú Rendelet).

A modul a képzési program része, amely a hallgatók elméleti és gyakorlati tudásának fejlesztésére szolgál (előadások, gyakorlatok, szemináriumok, laborok, önálló és egyéni munkák stb.). A modul tulajdonképpen valamely tantárgy egy-egy résztemáját magába foglaló egység. A tantárgyon belül egy téma (modul) lezárása után a tanár felméri a hallgató tudását a tananyaggal kapcsolatban. Az értékelés alapja lehet beadandó dolgozat, teszt megírása, önálló munka bemutatása vagy akár felelés. A teljesítmények értékelését pontokban mérik, s a félév végén ezek összeadódnak. A legtöbb esetben a maximális elérhető pontszám 100, a végső összeszámolásnál a különböző modulokból szerzett pontszámokat összeadják, s ennek százalékban megadott aránya adja a végső minősítést. Négyféle minősítés van érvényben: jeles, jó, elégséges és elégtelen. Szaktól, tantárgytól függően az is előfordul, hogy ha a hallgató megfelelő számú pontszámot ér el, akkor a félév végén nem kell vizsgát tennie. Azonban a pontok megszerzésének pontos kritériumai nincsenek jól kidolgozva. „Egységesített kreditrendszer hiányában az egyes felsőoktatási intézmények saját belátásuk szerint értelmezik a kreditrendszeri követelményeket, ehhez igazítva a saját tantervi hálóikat, modulrendszerüket. Ezért a különböző egyetemek, főiskolák követelményi rendszere igen sokszínű és változatos képet mutat, ennek okán jelenleg az átjárhatóság lehetősége is megkérdőjelezhető” (Gabóda & Gabóda, 2008, p. 193.).

A KISEBBSÉGI PEDAGÓGUS(TOVÁBB)KÉPZÉS HÁTTERE UKRAJNÁBAN

Kisebbségi közegben az anyanyelvi oktatásnak is jóval több funkciója van, mint a többségének, emiatt a kisebbségi pedagógus is bővebb pedagógusi szerepelvárásokkal találkozhat. Honnan erednek és hogyan alakulnak a (kisebbségi) pedagógusi szerepek, szerepelvárások és feladatok? A kérdésre a választ az oktatási rendszerrel szemben támasztott mindenkorai társadalmi (és szűkebb értelemben vett közösségi) igények adják. Ennek alapján írhatók le az oktatás rendszerek funkciói, valamint pedagógusainak a legtágabb értelemben vett feladatai. Talán a legtágasabb pedagógusi szerepegyüttessel Trencsényi számol, aki egy hármas felosztású rendszerről beszél. Szerinte a tanári szerepkészletet a

pedagógiai munkához, a tanulókhöz, és a pedagógus önmaga munkájához fűződő érzelmi kötődése alakítja (Trencsényi, 1988). Trencsényi tipológiáját Zrinszky (1994) pedagógusi modelljével kiegészítve és kisebbségi viszonyos között értelmezve azt mondhatjuk, hogy a kisebbségi pedagógusra, valamint a kisebbségi oktatási intézményekre jóval nagyobb feladat hárul a diákok szocializációs folyamataiban, mint a többségre. Ebből eredően a kisebbségi pedagógus oktatói és nevelő munkája nagyobb hangsúlyt kap, mint többségi közegben. Emiatt tartjuk fontosnak az ukrainai magyar pedagógusok képzési és továbbképzési lehetőségeinek elemző összefoglalását.

Ukrajnában az óvopedagógusok és tanítók képzése a középiskola befejezése után I. és II. fokozatú felsőoktatási intézményekben és II. fokozatú főiskolákon zajlik. Mindkettő diplomát ad, a különbség a munkahelyen mutatkozik meg a bérbesorolásoknál. A szaktanárokat III. besorolású főiskolákon és IV. besorolású tanárképző, vagy tanári képesítést is adó egyetemeken oktatják, a megszerzett diplomával pedig középiskolákban taníthatnak. Csak egyetemi diplomával lehet oktatni I.-II. fokozatú felsőoktatási intézményekben, főiskolán és egyetemeken, de ez utóbbi intézményekben szükséges, hogy az oktatók legalább 60 százaléka tudományos fokozattal rendelkezzen.

Azon pedagógusokat, akiknek nem egyetemi főiskolai végzettsége van (master, specialist), csak alapképzésben vagy college-ekben szerzett diplomája van, a minősítés során különböző bérkategóriákba sorolják (az összesített bértábla 7-8-9 kategóriájába kerülhetnek). A kezdő pedagógusok a 7. bérkategóriába kerülnek, a legmagasabb, amit elérhetnek pedig a 9. Meg kell jegyezni, hogy master/specialist végzettséggel egy pályakezdő pedagógus a 11. Bérkategória fizetése illeti meg.

A pedagógus-továbbképzés leginkább nagyvárosokban, megyei központokban zajlik, s csak az erre szakosodott intézetek szervezik meg, amelyek a Megyei Oktatásügyi Osztályhoz tartoznak. Amennyiben akkreditált a pedagógus-továbbképző intézet és rendelkezik a megfelelő személyi állománnyal, indíthat pedagógiai aspirantúrát is. Az intézetek rendszerint hasonlóan épülnek fel, mint a felsőoktatási intézmények: különböző „tanszékek” vannak az egyes tudományterületekhez kapcsolódóan (pl. természettudomány, bölcsészettudomány, filológia, esztétika, pedagógia-pszichológia, óvopedagógia-alsós tanító stb.). Az egyes tanszékeknek vannak vezetői és alkalmazottai, akik oktatási és tudományos tevékenységgel foglalkoznak: ők végzik a képzéseken a különböző előadások, szemináriumok tartását, vezetik a terepgyakorlatokat és a számonkérést, illetve saját kutatási témájukhoz kapcsolódóan végeznek tudományos tevékenységet, publikálnak, konferencia-előadásokat tartanak, részt vesznek a tananyagok kidolgozásában és fejlesztésében. Elvárás, hogy a továbbképző intézetekben dolgozó oktatóknak legyen doktori végzettsége vagy folyamatban legyen a tudományos fokozatának megszerzése. Nekik is kötelező jelleggel részt kell venniük továbbképzésen, melyeket Kijevben az Oktatásügyi Minisztérium szervez.

A dolgozó pedagógusoknak ötévente kell részt venniük továbbképzéseken, ennek keretében zajlik a pedagógusok munkájának minősítése (attesztáció), de saját kezdeményezésre kétévente megismételhető az attesztáció. A kezdő pedagógusok legelőször három év után kezdeményezhetik ezt az eljárást saját döntésük vagy az intézményvezetés javaslatára, ha kiemelkedő szakmai eredményekkel rendelkeznek (pl. valamely diájuk tanulmányi versenyeredménye, tudományos tevékenység stb.), de csak öt év eltelté után kötelező. Az attesztáció eredményeképpen kategóriákba sorolják a pedagógusokat, melynek következtében változik a bérlistában elfoglalt pozíció (szakember

(kezdő diplomás), II. kategóriájú pedagógus, I. kategóriájú pedagógus, legfelsőbb kategóriájú pedagógus), de különböző címek is szerezhetők: vezető pedagógus (legalább 10 éve munkaviszonya van és különböző tantárgyi versenyeken diákjai eredményeket értek el), módszerész (ugyanaz mint a vezető pedagógusé, de emellett különböző kutató munkában vesz részt, rendszeresen publikál, részt vesz a továbbképző intézetek tudományos munkájában), Ukrajna tiszteletbeli pedagógusa. A nevelők esetében is lehet egy pedagógus vezető és módszerész nevelő is, s ezek a minősítések az óvopedagógusok esetében is érvényesülnek. Mindezek a tisztségek meghatározzák, hogy egy pedagógus mely kategóriába kerül az országos szakmai bérskálán.

A járási tanügy által létrehozott 7-9 főből álló minősítési bizottságok végzik az attesztációkat (az iskola vezetői, a legtapasztaltabb pedagógusok és a módszertani csoport vezetői, illetve a járási módszertani osztálytól is van általában egy külső tag): óralátogatások keretében ellenőrzik a jelölt módszertani, szakmai ismereteit, ezek megfelelő alkalmazását, akinek ezen kívül egy szakreferátumot kell készítenie és a bizottság elé terjeszteni az elmúlt öt évben végzett munkájáról. Azonban ez az eljárás sokszor konfliktusokkal terhelt, vagy éppen csak formális eljárás marad, hiszen a bizottság tagjai olykor egymást, vagy ismerőseiket ellenőrzik, s nincs kidolgozva objektív mérőeszköz — ha egyáltalán lehetséges ilyen — a pedagógusok felkészültségének ellenőrzésére (Beregszászi et al., 2001). A továbbképzések és az iskolában végzett szakmai munka értékelése után az iskolák minősítési bizottságai tesznek javaslatot a járási módszertani bizottságok számára, hogy a pedagógus 1. milyen kategóriába, 2. s ennek megfelelően bérkategóriába kerüljön. Abban az esetben, ha egy pedagógus már nem szeretne magasabb kategóriába kerülni, akkor is kötelező átesnie ötévente az attesztáción: ebben az esetben az elért kategóriáját, vagy esetlegesen, ha van, címét kell „megvédenie”. Aki nem vesz részt a kötelező ötévente előírt attesztáción, a bizottság leminősíti kezdő pedagógussá, vagy akár kezdeményezheti elbocsátását.

A pedagógusok saját felelőssége, hogy rész vegyen ezeken a továbbképzéseken, de öt éven belül bármikor elvégezheti a szakja valamely, a megyei továbbképző központ által szervezett továbbképzését, csak fontos kritérium, hogy ezt a minősítési folyamatra való jelentkezés előtt tegye meg. Ötévente kérelmet nyújt be az iskola módszertani részlegéhez, hogy attesztáción szeretne részt venni (külön meg kell fogalmazni, hogy ez mire vonatkozzon: magasabb kategóriába akar kerülni, valamilyen minősítést szeretne-e szerezni stb. Ezeket a kérelmeket továbbítják a járási módszertani osztályokhoz, ott összegyűjtik, s az egy diszciplínához tartozó pedagógusok számára, a nekik megfelelő időpontban szervezik meg a továbbképzéseket. Amennyiben a pedagógusnak több szakja is van, tehát két vagy akár három tárgyat is tanít, akkor minden oktatott tárgyhöz kapcsolódóan kötelező részt vennie továbbképzéseken. Amennyiben az egyikből elmarad ez, státuszát leminősítik és minimálbérnek megfelelő fizetést fogja kapni. Az intézményvezetőknek (igazgatóknak, igazgatóhelyetteseknek) is kötelező ötévente részt venni ilyen továbbképzésen, ők a szakmódszertani ismereteken kívül (hiszen általában ők is tanítanak valamilyen tárgyat) vezetői képzésen is részt vesznek egyidejűleg. Ők a pedagógus szakmain kívül 2012-től vezetői minősítést is kapnak (értékei: megfelelt, nem felelt meg). Ezek a továbbképzéseken a vezetéssel kapcsolatos kompetenciákat fejlesztik, megismerik ennek jogi szabályozását, törvényi hátterét, munkaadói és -vállalói jogokat, kötelezettségeket, munkavédelem feltételeit, oktatásszervezést.

Az általánosságban három hétig tartó továbbképzések során egyrészt elkülönül a

különböző diszciplínák oktatási anyaga, másrészt külön hangsúlyt fektetnek a pedagógiai fejlesztésre, külön képzések vannak az intézményvezetők, a speciális feladatokat ellátó munkatársak (könyvtárosok, logopédusok, pszichológusok, inkluzív és kollégiumi nevelők, karrier-tanácsadók) számára. A pedagógusok-oktatásszervezők továbbképzési anyagai komplex módon tartalmazzák mindazokat az oktatási-nevelési elveket, melyek elsajátítása célként fogalmazódik meg minden pedagógus számára képzési szinttől és diszciplínától függetlenül. Leginkább különööző készségeket, képességeket és általános műveltséget fejlesztő tananyagról van szó, s ezek a fejlesztések egyaránt vonatkoznak a pedagógusokra és a diákokra is. A képzési terv 144 órából tevődik össze, s három fő modult tartalmaz: társadalmi-egyéni, szakmai és mérés-értékelés. A társadalmi-egyéni modul keretében szociológiai, filozófiai, történelmi, gazdasági problémákkal és Ukrajna mint állam egyéb nemzeti kérdéseivel foglalkoznak. A szakmai modulok során a tehetséges gyermekek oktatásának és a velük való hatékony együttműködés eszközeit tanulhatják meg a résztvevők, illetve azt, hogy hogyan készíthetik fel a tanulókat a társadalmi felelősségvállalásra a tanórákon kívül és felnőttkorban. A harmadik modul tartalmazza az előző kettőben szerzett ismeretek, tapasztalatok, gyakorlatok, produktumok értékelését.² A képzések vizsgával, tesztekkel, egy adott témáról készített prezentációkkal zárulnak tananyagról függően.

Összességében elmondhatjuk, hogy a továbbképzések szakmódszertani segítséget és támogatást nyújtanak a dolgozó pedagógusok számára: egyrészt felfrissítik a meglévő, s a tananyag átadásához létfontosságú szakmai tudást, másrészt új pedagógiai módszerekkel ismerkedhetnek meg és elsajátíthatnak ezeket. A gyakorlati órák során más intézmények életébe és a kollégák munkájába nyerhetnek betekintést, a szemináriumok fejlesztik a résztvevők együttműködési, problémamegoldó és szociális kompetenciáit, hiszen a kollégákkal megbeszélhetik a munka során felmerülő esetleges problémás eseteket, közösen dolgozhatnak ki megoldásokat ezekre. Emellett az oktatói tevékenység hatékonyságát is növeli maga a minősítési rendszer, s ennek részeként a különböző továbbképzések, hiszen ösztönzőleg hat a fiatalabb, vagy alacsonyabb kategóriába sorolt kollégák számára, ha egy pedagógus magasabb kategóriába kerül, valamilyen címet kap, ami a presztízs mellett magasabb bérrrel is jár.

A KÁRPÁTALJAI MAGYAR PEDAGÓGUSOK TOVÁBBKÉPZÉSI LEHETŐSÉGEI

A kárpátaljai magyar pedagógusok három lehetőség közül választhatnak továbbképzésüket illetően. Az első a törvény által kötelezően előírt, megyei központokban lévő továbbképzési központok által hirdetett képzések (ezt tulajdonképpen nem választhatják, hiszen kötelezőek a jogszabályi előírásoknak megfelelően), a második a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség (KMPSZ) által szervezett akkreditált képzések, a harmadik pedig az anyaországi képzési programok (nyári egyetemek) köre. Az állami keretek között működő Kárpátaljai Pedagógus-továbbképzési Intézet Ungváron található, de Beregszászban is van egy kihelyezett tagozata a magyar tannyelvű iskolákban tanítók számára (alap- és középfokú oktatásban dolgozók számára egyaránt), de a továbbképzések nagyobb része Ungváron zajlik. Egész évben szinte folyamatosan zajlanak a továbbképzések a különböző

² Forrás: <http://zakinppo.org.ua/kursova-pidgotovka/stacionarna-forma-navchannja>. Utolsó látogatás: 2015. 04. 11.

szakos tanárok számára. Egy-egy csoport 20-25 főből áll, de ha több jelentkező van egy szakhoz kapcsolódóan, akkor több csoportot is indítanak. Amennyiben Ungváron van a továbbképzés, a pedagógusok a bérük mellett napidíjat kapnak és egyszeri oda-vissza útra érvényes útiköltség-térítést. Ha van szállásigényük, akkor ezt térítés ellenében biztosítja a továbbképző központ, s ennek díját vissza lehet igényelni a járási tanügytől. Nem mondhatjuk, hogy a pedagógusok örülnek, vagy éppen tehernek tekintik ezeket a továbbképzéseket, mivel ez számukra kötelező, épp úgy a munkájuk része, mint a mindennapi tanítás.

Egy ilyen háromhetes távollét során az iskoláknak meg kell oldani az érintett pedagógus óráinak megtartását, amennyiben évközben van a továbbképzés. Erre kétféle megoldás létezik: vagy egy szakmabeli, vagy hasonló tárgyat oktató kolléga tartja meg az órákat, vagy ha ez nem lehetséges, akkor akár más iskolából hívnak szakos tanárt. Erre a problémára megoldás lehetne, ha a képzéseket nem egyben kellene teljesíteni, hanem az ezekhez tartozó tárgyakat, kurzusokat bármikor, amikor éppen meg vannak hirdetve, hiszen öt év alatt elegendő idő van ezek elvégzésére. Így nem kellene egyszerre három hét órapótlását megoldani, s a pedagógusok sem lennének hetekig távol otthonuktól, családjuktól.

Akárcsak a felsőoktatási rendszerben a pedagógus továbbképzéseken is problémát jelent, hogy a magyar nyelv is és irodalom tanárokon kívül, minden más szakos pedagógus számára csak ukrán nyelven zajlanak a képzések, és az ezekhez tartozó vizsgákon és prezentációkon is csak az állami nyelv használata elfogadott. Azonban az attesztációs eljárás végén a magyar nyelvű intézményekben a pedagógusok ukrán és magyar nyelven is megtarthatják előadásukat az elmúlt öt évben elért eredményeikről, teljesítményükről.

A KMPSZ a Kölcsey nyári akadémiák alkalmával igyekszik biztosítani bizonyos szakok magyar nyelvű pedagógusainak továbbképzését. A képzési kínálat az intézményben akkreditált szakoktól, a személyi és anyagi lehetőségektől függően változik. 2015 nyarán például a XV. Kárpátaljai Nyári Kölcsey Pedagógusakadémián a Drámapedagógia az oktatásban, a Zenepedagógusok továbbképzése és a Magyar mint idegen nyelv oktatása elnevezésű képzések szerepeltek a programban, míg ezzel egy időben Tiszapéterfalván zajlott a most 20. alkalommal megrendezett Ének-, zene-, néptánc- és kézműves-továbbképzés. A KMPSZ és a Kárpátaljai Pedagógus-továbbképzési Intézet között lévő megállapodásnak köszönhetően ezek a továbbképzéseket elfogadják az ötéves attesztációs eljáráshoz. Ennek keretében 40 óra teljesítését számolják be. A legnépszerűbb továbbképzések az óvopedagógia, ének-zene, matematika, magyar nyelv és irodalom.³

ÖSSZEGZÉS

Egy kisebbségi közösség életében a hatékony anyanyelvi oktatás sorsdöntő jelentőségű, jóval több funkciója van, mint többségi közegben. A folyamatban az egyik legnagyobb szerep a pedagógusoké, úgynevezett kiterjesztett tanári szerepben működnek, azaz bővebb pedagógusi szerepelvárásokkal bírnak, mint többségi társaik. A megfelelő képzési struktúra és a folyamatos szakmai fejlődés teszi képessé a kisebbségi pedagógusok eredményes működését. Emiatt tartottuk fontosnak bemutatni a pedagógusok képzési lehetőségeit. A kisebbségi pedagógusi (tovább)képzési struktúrát az ukrainai felsőoktatási

³ Forrás: <http://kmps.uz.ua/>. Utolsó látogatás: 2015. 08. 10.

és közoktatási rendszerben helyeztük el. Tanulmányunkban lépésről lépésre bemutattunk az ukrainai kisebbségi pedagógusképzés és továbbképzés rendszerét és a pedagógusok előrelépési lehetőségeit.

IRODALOM

- Bacsikai Katinka (2014): *Mi ér(el) a tanár, ha közép-európai?* Debrecen: Debreceni Egyetem, PhD értekezés.
- Barabási Tünde (2002): A tanítóképzés rendszere Magyarországon és Romániában. Néhány szerkezeti és társadalmi komponens összehasonlító vizsgálata. *Magyar pedagógia* 2. 179–201.
- Beregszászi A.–Csernicskó I.–Orosz I. (2001): *Nyelv, oktatás, politika. Beregszász. Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola.*
- Csete Örs–Papp Z. Attila–Setényi János (2010): Kárpát-medencei magyar oktatás az ezredfordulón. In: Bitskey Botond (Szerk.): *Határon túli magyarság a 21. században.* Budapest: Köztársasági Elnöki Hivatal.
- Gabóda B.–Gabóda É. (2008): A bolognai folyamat Ukrajnában. In: Kozma Tamás–Rébay Magdolna (Szerk.): *A bolognai folyamat Közép-Európában.* Budapest: Új Mandátum. 179–203.
- Hrubos I.–Szentannai Á.–Veroszta, Zs. (2003): *A „Bolognai Folyamat”.* Budapest: Oktatókutató Intézet–Új Mandátum.
- Orosz I. (1995): *A magyar nyelvű oktatás esélyei Kárpátalján.* Ungvár–Budapest: Intermix.
- Orosz I. (2005): *A magyar nyelvű oktatás helyzete Kárpátalján az ukrán államiság kialakulásának első évtizedében (1989-1999).* Ungvár: Poliprint.
- Sági Matild–Ercsei Kálmán (2012): A tanári munka minőségét befolyásoló tényezők. In: Kocsis Mihály–Sági Matild (Szerk.): *Pedagógusok a pályán.* Budapest: Oktatókutató és Fejlesztő Intézet. 9–29.
- Takács Tamara (2015): *Közösségi kötődés és identitás egy határmenti felsőoktatási térségben.* Debrecen: Debreceni Egyetem, PhD értekezés.
- Trencsényi László (1988): *Pedagógusszerepek az általános iskolákban.* Budapest: Akadémia.
- Zrinszky László (1994): *Pedagógusszerepek és változásai.* Budapest: Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara Neveléstudományi Tanszék.

DOKUMENTUMOK

- 2984-III sz. Zakon Ukrajini Pro Viscsu Oszvitu (2010). Forrás: http://www.osvita.org.ua/pravo/law_05/part_08.html, utolsó látogatás: 2015. 04. 11
774. számú Rendelet (2005). Forrás: <http://donntu.edu.ua/russian/metod/kerivnimateriali/4.doc>, utolsó látogatás: 2011. 03. 21.

INTERNETES HIVATKOZÁSOK

- A Kárpátaljai Pedagógus-továbbképzési Intézet honlapja: <http://zakinppo.org.ua/kursova-pidgotovka/stacionarna-forma-navchannja>. Utolsó látogatás: 2015. 04. 11.
- Higher Education Reform In Ukraine and Bologna Process (é. n.). Forrás: http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/links/documents/HigherEducation_in_Ukraine_English.pdf, utolsó látogatás: 2011. 03. 21.
- Shynkaruk, V. (é. n.): Principal trends of modernization of higher education in Ukraine. Forrás: http://www.mon.gov.ua/education/higher/bolpr/napr_eng.rtf, utolsó látogatás: 2011. 03. 21.
- Strategija ta szucsasznyi tendenciji rozvitku universzitetszkoji oszviti Ukrajini v kontekstzi Jevropejszkoho prosztoru viscsoji oszviti (é. n.). Forrás: <http://www.mon.gov.ua/education/higher/bolpr/strateg.doc>, utolsó látogatás: 2011. 03. 21.
- Ukraine's National Report on the Implementation of the Bologna Process (2006). Forrás: http://www.mon.gov.ua/education/higher/bolpr/zvit_eng.doc, utolsó látogatás: 2011. 03. 21.